

ЧЫГЫШ ТААНУУНУН МАСЕЛЕЛЕРИ

ВОПРОСЫ ВОСТОКОВЕДЕНИЯ

ISSUES OF ORIENTAL STUDIES

e-ISSN: 1694-8653

№2/2025, 67-74

УДК:

DOI: [10.52754/16948653_2025_2_7](https://doi.org/10.52754/16948653_2025_2_7)

**КИЛЕМ ЖАНА КИЛЕМ БУЮМДАРЫНЫН САЛТТУУ ТҮРЛӨРҮ (“АРАБИ”
КИЛЕМИНИН МИСАЛЫНДА)**

ТРАДИЦИОННЫЕ ВИДЫ КОВРОВ И КОВРОВЫХ ИЗДЕЛИЙ (НА ПРИМЕРЕ КОВРА
“АРАБИ”)

TRADITIONAL TYPES OF CARPETS AND CARPET PRODUCTS (USING THE “ARABI”
CARPET AS AN EXAMPLE)

Сатыбалдиева Чыныхан Топчубаевна

Сатыбалдиева Чыныхан Топчубаевна

Satybaldieva Chynykhan Topchubaevna

т.и.к., доцент, Ош мамлекеттик университети

к.и.н., доцент, Ошский государственный университет

PhD, associate professor, Osh State University

satybaldieva@oshsu.kg

КИЛЕМ ЖАНА КИЛЕМ БУЮМДАРЫНЫН САЛТТУУ ТҮРЛӨРҮ (“АРАБИ” КИЛЕМИНИН МИСАЛЫНДА)

Аннотация

Бул илимий макалада кыргыздардын салттуу килемдери жана алардын катарында андан кем эмес колдонулуучу “араби” килеми жөнүндө сөз болмокчу. Кыргыздын салттуу килеми сыяктуу эле бул килемдин түрү көп кылымдардан бери колдонулуп, бирок изилдене элек колдонмо искусстводогу материалдык байлыктардын катарын толуктап келет. “Араби” килеминин токуу конструкциясы (дүкөнү), токуу куралдары түктүү килемдикиндөй эле, орнаменттери дагы абдан окшош. Бирок току техникасы кескин түрдө айрымаланат. “Араби” килемин кайчы колдонбостон, жөрмөмө техникасын колдону токулат. “Араби” килеми да кыргыздардын салттуу маданиятынын бир маанилүү бөлүгү катары каралып, этномаданий булак катары колдонулат.

Ачкыч сөздөр: кыргыздар, килем, араби килем, токуучулук өнөрү, токуу куралы, этномаданият

ТРАДИЦИОННЫЕ ВИДЫ КОВРОВ И КОВРОВЫХ ИЗДЕЛИЙ (НА ПРИМЕРЕ КОВРА “АРАБИ”)

TRADITIONAL TYPES OF CARPETS AND CARPET PRODUCTS (USING THE “ARABI” CARPET AS AN EXAMPLE)

Аннотация

В данной научной статье речь пойдет о традиционных кыргызских коврах, в том числе о не менее популярном ковре «араби». Как и традиционные кыргызские ковры, этот тип ковров использовался на протяжении столетий, но он до сих пор остается материальной сокровищницей прикладного искусства, которая не была изучена. Ткацкие инструменты очень похожи на инструментов изготовления ворсовых ковров. Однако техника плетения существенно отличается. Ковер «араби» соткан в технике плетения, без использования ножниц. Ковер «араби» также считается важной частью традиционной культуры кыргызского народа и используется как этнокультурный источник.

Abstract

This scientific article will discuss traditional Kyrgyz carpets, including the equally popular “Arabi” carpet. Like traditional Kyrgyz carpets, this type of carpet has been used for centuries, but it still remains a material treasure trove of applied art that has not been studied. Weaving tools are very similar to those used to make pile carpets. However, the weaving technique is significantly different. The “Arabi” carpet is woven using the weaving technique, without the use of scissors. The “Arabi” carpet is also considered an important part of the traditional culture of the Kyrgyz people and is used as an ethnocultural source.

Ключевые слова: кыргызы, ковер, ковер араби, ткачество, инструменты ткачества, этнокультура

Keywords: Kyrgyz, carpet, Arabi carpet, weaving, weaving tools, ethnoculture

Киришүү

Килем токуу өнөрү кыргыздардын эң байыркы архаикалык элементтерин чагылдырып, ушул күнгө дейре муундан-муунга карай сакталып келген кол өнөрчүлүктүн бири болуп саналат. Килем сөзү байыркы орус тилине кыпчак тилинен оогон деп эсептелинет, мында kower - байыркы түркчө кивиз, кидиз, кедиз сарай кийиз, кыргызча килем, өзбектерде гилам, ж.б., суф. кив-, кев- кийүү деп кийим деген сөздөн алынган [3, 390].

Кыргыздардын жерге төшөлүүчү жылуулук үчүн жасалган кийиздери да, килемдери да узатасынан келип, тик бурчтуу абалда токулган. Ал эми убакыттын өтүшү менен килем жасоо эволюциясы өзгөрөт, мисалга алсак, жасоо ыкмалары, жүндү даярдоо, боёкторго боёо, жипти ийритүү маселеси жеңилдей баштайт. Жасалуу жагынан кыргыз килемдери калыңыраак келип, түктөрү узун кыркылган кошуна элдердин килемдерине абдан окшошуп кетет, бирок алардан оймо-чиймелери боюнча белгилүү бир даражада кескин айырмаланып турат. Кыргыз килемдеринин орнаментиндеги түстөр каракалпак, түркмөн килемдериндегидей болуп кызыл түстөр, ач кызылдан кочкул кызыл, кара, көк, феруза, ачык жашыл, ток жашыл, сары, кызгылт-сары түстөргө боёлот. Килемдеги кызыл түстөр негизинен жалпы түскө, ал эми кара түс көчөттөрдүн чекесине суу (контур) катары барат. Кээ бир үлгүлөрүндө көк түстөр да кездешет, бирок алар салыштырмалуу сейрек колдонулат. Кыргыз килемдери өзбек килемдери сыяктуу эле ар дайым оюм-чийим түшүрүлгөн, аздыр-көптүр кеңдиги талаа менен түзүлөт. Килем талаасы адатта оюм-чийим түшүрүлгөн аянтчаны түзүп, алар же бир нече жолу кайталанат же бир эле килем үчүн бир талаада же ар кандай жалпы түстөрдө 2 же 4 төн ашык эмес кайталануучу татаал көчөттөрүн түзүп, килем талаасы 2 же 3 тилкеге бөлүнөт. Килемге түшүрүлүүчү көчөттөр негизинен стилдештирилген өсүмдүк формаларынан - гүлдөрдөн, жалбырактардан жана сабактардан турат, алар өзүнчө өнүгүп, же бүтүндөй өсүмдүктөр түрүндө бириктирилген болот.

Килем көчөттөрү килемдин бүт талаасын ээлейт, же болбосо жөнөкөй же тепкичтүү сегиз бурчтуу коргондун ичине жайгашкан. гүл оюмдары менен чырмалышкан формаларынын көбү өзбек оюмдарына окшош, кээ бир килемдерде кытай оюмунун таасири да байкалат. Килемдердин четтери өсүмдүктүн орнаментинин элементтеринен жана формалардын геометриясынан турат.

Бирок Кашкардан көп санда алынып келинген эң жаңы Аксуу жана Хотан килемдеринин таасири байкаларлык күчтүү болуп, алардын арзандыгынан жана түстөрүнүн кооздугунан улам чөлкөмдүн сарт урууларынын жана орус калкынын арасында гана эмес, а түгүл кыргыздардын өзүндө да жергиликтүү килемдери көп сатыла берген эмес [4, 518-6.].

Лейлек жана Баткен аймактарынын дээрлик баардык айылдарында килемдин эки түрү токулат. Булар: «жүл килем» жана «араби килем» [1,2]. «Жүл килем» кадимки эле жүндөн жасалган үй-шартында колго токулган түктүү килем. Анын өлчөмү орточо эсеп менен туурасына карай 2-2,8 м, ал эми узунуна карай 3-3,5 м болуп, салмагы 40 кг тегерегинде болот. Ал эми араби килемин өрмөк согуу ыкмасын колдонуп, түксүз кылып токушуп, салмагы салыштырмалуу жеңил жана токуу техникасы оңой болгон [6,95-6.]. Кошумча чийки зат катары пахта буласынан жасалган жиптер колдонулган [5,19-6.]. Кыргызда негизинен түк (жүл) килемине кошо эле араби килеми да байма-бай токулуп колдонуудан чыга элек. Килем аркагы таардай эле кадимки жүндөн жана мурунку эриш жиптердин калдыктарынан ийрилет. Араби килем түксүз болуп, ага да өзүнчө көчөттөрү салынып абдан кооз болгон. Араби килем

жеңил жана бышык болгондуктан кыргыздардын турмуш-тиричилигине абдан ыңгайлуу болгон. Килемге негизинен койдун жазгы кылчык жүнү, эчкинин, топоздун кылтагы, төөнүн жүнү пайдаланылат [8,19-б.].

Килем токууда күзүк, адыргы, күзүк көтөргүч, токмок, бычак, кайчы, салык, жазгыч өңдүү аспаптары бар, муну 4-5 адам токуйт. Килемдин ортолугу төрт бурчтанып, ортоңку бөлүгүндө ашкана көчөт (3-сүрөттөр). өңдөнөт да, татаал көчөттөрдөн өрөжө жана мүшкүл деген жарым көчөттөрү түшөт. Буга «нампарды» (нан жабуучу кымкап калкандын элеси), андан ары теке мүйүз, ит таман, тайлак таман, жана чычкан көз ,ийрек, жарты шак сымалданган көчөттөрдү ирети менен берүүгө болот

Лейлек, Баткен, Ноокат аймактарында түктүү килемди токууда төрт тарабына кыркалекей саамал түрүн түшүрүшөт, саамал көчөтү көбүнчө кызыл-кара түстө болот. Кандай гана килем болбосун кочкор мүйүз, кочкорок көчөтү түшүрүлгөн. Муну кочкорок жана сыңар кочкорок деп да аташкан. Андан ары карай чыйратылган жиптин өңүнө жараша эчки туяк, туура мүйүз, карагай бутак, нампар, панис (поднос) көчөтүн түшүрөт [7,93-б.]. Килем көчөттөрү ич ара татаалдашып отурат, бирок ага карабай килемчилер көчөттөрдү жатка билип токушкан. Көчөт түйүндөрүн чечүүдө: эки жагына мүйүздөрү кайкалап чыгарылганы эки жүздүү кайкалак, жалгыздатып токулса, сыңар кайкалак, түгөйлөштүрүлүп токулса кош кайкалак - деп айтып турушат.

Кыргыздардын килем көчөттөрүндө көбүнчө кызыл-көк түс берүү – нарктуулуктун белгиси катары каралып, кызыл, кочкул- кызыл, сөзсүз көк же жашыл өң менен айкалышып турган. Ошондой эле ак-карага, кара-кызылга деле ширелиштирип басым жасала берет. Килемдин ала мончогуна ак, кара, сары өңдөр бири-бири менен айкалышып, ала-була боло түшөт. Бул үчүн уздар табигый боёкторду даярдоону, өсүмдүктөрдүн тамыры менен шактарынан алынган боёктор менен боёо ыкмаларын жакшы билишкен.

Килем сатуу үчүн базарга чыгарылганда, анын аянтына карата базарда баасы бычылган. Килемдин аябай чоң болгон аянттуусун “ордо килем” деп аташкан [7, 70-б.]. Бул өтө эле чоң көлөмгө ээ болуп, кирип отурган бөлмөнүн энинен да ашып түшкөн. Ал эми “калы килем”, “туш килем”(туш кийиздин килем токуу техникасы менен жасалган аналогу) болсо көбүнчө үйдүн дубалына жана боз үйдүн керегесине жылуулукту сактоо үчүн жасалган. “Төр килем” да аянттуу келип, дайыма жерге гана төшөлүп, өтө бышык болуп, узак убакыт урунууга болгон. Уздар көргөндүн көзүн тайгылтып, элдик шаан-шөкөттү айгинелей турган каркыралуу көчтө төөнүн жүгүнө атайын жабууга ылайыктуу килемдерди да токушкан. Мындай токулган килем буюмду “төө килем” деп аташкан. Көчүп-конууда урунуу үчүн токулган чакан “жайлоо килеми” да өтө кооз көрүнөт [7, 70-б.]. Килем буюмдарынын орточосу 3,5 - 2,5 м келсе, анын күзүгүн бекемдеп байлоо үчүн пахта жиптерин ийрип сарпташкан. Килемде жүндүн арбын бөлүгү анын түгүнө (жүлүнө) жумшалат, буга 45-50 кг жүндү ийрип-чыйратат. Ал эми бир килемди бүтүрүү үчүн анын челдөөсүнө, чыйратуусуна, чыңдоосуна, тазалоосуна, ийрүүсүнө жана түктү тегиздеп кыркындысына бир аз таштанды жүн арткан. Кээ бир сарамжалдуу аялдар айрыкча түктү кайчы менен кыркканда артып калган калдыкты жөлөнгүч балыштарга салып каптап коюшкан [АТМ -1].

Эгер аянты 5x8 метр килем токула турган болсо, анда буга баары биригип 80 кг жүн даярдалышы зарыл. Муну чеберлер төмөндөгүдөй бөлүп жумшашат: килемдин эришине эчки жүнүнөн (кылтак, кылчык жүн) 10 кг, анын аркагына кой-эчкинин жүнүнөн дагы 10 кг

жумшалат. Калганы түктөрүнүн кыркындылары менен кошкондо 60 кг жүн килемдин түгүнө, жоробуна жумшалат. Килемдер геометриялык элестерге бай келет, килемдердин ортосу, чатыраш, же кыйгач бурч (ромб) [7, 83-б.], болбосо сегиз бурчтук түрүндөгү көчөттөргө толот. Килемдерде кызыл түс көк менен беттешип, ак жана карадан «ала мончогу» түшөт. Кызыл килем өзбек, тажик базарларында үстөмдүк кылып, баалуу товар катары сатылып турган. Боёкторунун ачыктыгы, көчөттөрүнүн бири-бирине шайкеш келгендиги, койдун кылчык аралаш жүнүнөн болгондугу жана аянты көрүүчүлөрдү, алуучуларды өзүнө тартып, буюмдун баасын жогору көтөргөн. Килемге кыргыз көчөттөрү: кочкор мүйүз, карга тырмак, айчык геометриялык бурчтуу фигуралар так түшүп, бир бүтүм ойду туюндурган. Килемдин четине тумарча көчөтүн берип, андан кийин кайкалак көчөтүн көчүрүп, анан калган түрлөрүн ич ара иреттүү келтирип, алардын араларын эндей эле жүл калыбында калтырышкан. Мында кара-кызыл өңдөр ич ара жупташат да, кызыл-көк айкалышса, кызыл түс өзүндө оодарып турса, кара-кызыл өңдөрдө кара түс буюмдун жалпы жердигин чечип коёт. Эгер кызыл-ак менен беттешсе, кызыл түс токулган буюмга бөтөнчө таасир берет. Көркөм үлгүнүн ортолук көчөттөрүн табакча-табакча өңдөнтүп берүүлөрү уздардын чеберчилик жүздөрүн баамдатып турат. Анда ар бир табакчага нанпар көчөтүн негиз кылып, алардын араларына ийрек түшүрүп отурат. Ал эми анын четтерине табакчанын жарымын келтирүү аркылуу кооздук жаратат. Айрымдар көркөм көчөттөрдүн четине жашыл өңдү да жүргүзө коёт, бул кызыл менен кара өңдүн араларын ачат. Ал сарыдан да, актан берилет да, ала мончок (4-сүрөттөр). сымалданып түшөт. Андай кара-кызыл түстөн турган килемдердин көркөм көчөттөрү көк менен кызыл өңдү көбүнчө айкалыштырган учурлар Баткен жана Лейлек аймактарында арбын учурайт. Жүл килеминин четине казан кулак, чөмүч сабы, тайлак таман (анын ичинде тогуз дөбөсү бар), кыйкач (бул суу ордуна берилет), калит (кулпу) көчөтү ирети менен түшүп турат да, борбордук көчөттөн (негизги көчөт) бычак учу, козу тиш, көөкөр кооздуктар түшөт. Анан табакча көчөттөр башталат, анын ичинде мандалак баш, козу тиш, омуртка оюму өзүнчө кооздук катары түшүрүлөт [АТМ-2].

Килем токуучулук – көркөм кол өнөрчүлүктүн массалык мүнөзгө ээ болгон түрү. Килем токуу кол өнөрчүлүгү элдик көркөм кол өнөрчүлүктүн бир түрү катары калыптанып, Кыргызстандагы килем токуу кол өнөрү көркөм мурастардын ичинен укмуштуудай тез өнүгүүгө арымдуу мүмкүнчүлүк алган. Өзүнө гана тийиштүү өзгөчөлүгү, кооздугу аркылуу ал Кыргызстандын түштүгүндө көркөм мурасынын мерчемдүүсү болуп саналат. Андан кыргыз элдик гармониясы, стилдик мүнөздөрү, боёктордун түстөрүнүн жалпылыгы даана көрсөтүлгөн. Кыргызстандын Лейлек, Баткен, Кадамжай, Алай, Ноокат жана Тажикстандагы, Өзбекстандагы кыргыздарда килемчиликтин өнүгүшүнүн салттары бүгүн да улантылууда. Ал Кыргызстандын түштүк-батыш аймагынан түндүк-чыгыш аймактарына акырындап тарала баштаган. Кыргыздын кызыл килеми тууралуу баалуу тарыхый маалыматтар бар [7,81-б.]. Мына ушундай килемдер менен катар (жазылыгы өрмөктөй болжол менен 80-90 см) таңгыч (боз үйдүн керегесинин тышынан тарткыч), эшик тыш (боз үйдүн эшигинин сыртын кооздоо), аяк кап, кайчы кап, күзгү кап, баштык, чавадан, жапсар, туткуч, куржун, уук кап, кереге кап (уук керегенин учтарына кийгизүүчү баштык), жайнамаз, жабык баш, тегирич өңдүү боз үйдүн ички-сырткы жасалгаларынан сырткары ат жабдыктарына тиешелүү көпчүк (көрпөчө ордуна ээр үстүнө жалаңкат салынуучу, эни тайкы килемче), тердик, басмайыл, куюшкан, көмөлдүрүк сыяктуулар да арбын токулган. Түштүк чеберлери биз санап кеткен мындай түктүү буюмдарды токуу менен бирге муну түксүз (араби) ыкмасында да согушуп, турмуш-

тиричиликке ушундай эле наркта жана салтта пайдаланууга укмуштай узданып келишкен. Мында нагыз чыгармачылыкка караганда бирөөдөн таалим алуу, бирөөгө үйрөтүү, мурдатан берки элдик адаттагы көчөттөрдү түшүрүү басымдуулук кылат. Ошондуктан, килемчиликте оймочуларга, саймачыларга жана зергерлерге салыштырганда ойдон нагыз оюм-чийим түшүрүп, уздун чеберчилик үлгүсүн айкын көрсөтүп берүү анча салтка айланган эмес. Чеберлер өзүнчө ой-чабытынан оюм-көчөт түшүргөнү менен көрүнбөй, тескерисинче буюмга элде калыптанып муундан-муунга өтүп калган килем көчөттөрүн бергендиги аркылуу бааланат. Килем көчөттөрүнө такай уздануу түйшүгү кыз-келиндердин баарына таандык сапаттардан болот.

Жөрмөмө же араби килем – килемдин бир түрү катары өзүнчө нукура үлгүгө ээ болуп, оң-тетири тарабы бирдей көрүнөт. Жергиликтүү элдин арасында бул килемди какма килем деп аташат. Бизге белгилүү болгон кажары, терме, беш кеште таар жана өрмөктөрдөн кескин айырмаланат да, анын четине кабырга көчөт түшүп, ал өзүнчө өрмөк аркылуу согулуп, буюм жээги болуп көрүнөт. Бир кылка катар кайкалак көчөтү берилип, табакчаларынын ичиндеги түрлөр жөрмөмө килемдегиден бөлөкчө көрүнөт. Бул килемдин кооздуктары да башкачараак болот, ал түксүз келип, түктүү килемге караганда алда канча жеңил бүткөрүлөт. Чеберлер жүл (түк) килемдей эле муну да арбын токушкан, бул түктүү килемден токулуш ыкмасы жагынан кескин айырмаланат. Араби килемине жүн азыраак чыгымдалып, жиптен артыкча таштанды чыккан эмес. Таар сымал согулуп, килемдикиндей аркак салынбайт. Чеберлер жумасына бир орто көлөмдөгү араби килемди бүткөрүп коюшкан. Бул буюм жерге төшөөгө шартташып, анда эришине аркакты санап гана өткөрүү аркылуу көчөт түшүрүлөт. Буга жүл килемине түшкөн көчөттөрдүн дээрлик баары эле толук берилген. Анын четине уздар казан кулак же каракалпак көчөтүн. түшүрсө, ал бычак учуна окшошуп кетет. Бул жарты болуп берилсе, казан кулак үч бурчтук өңдүү көрүнөт. Андан кийин жээк көчөтү үчүн уздар жарты омуртканы тандашат. Баткендин Самаркандек, Рават тарабы пара көчөтүн (пара-тегирмендин барасы) арбын түшүрүшөт да, анын ортолук көчөтү (борбордук көчөтү) бүтүн омуртка көчөтү болуп көрүнөт. Бул бири-бирине эриш-аркак килем көчөттөрүн атайын токулган суусу бөлүп турган. Көчөт араларындагы жарым табакчаларды алар колтук деп айтышкан [7, 94-6]. Негизи баткендиктерде буюм үчүн кара-кызыл өңдөргө мүнөздүү карашат, буюмдун материалы жердиги такай кылчык жүндөн болгон. Жүн килеминин көчөттөрүн араби килеминде да кайталап кезиккен. Мында негизги көчөттөрүнө панис көчөтү, ашкана көчөтү кирет. Алардын четтерине талык, кыйкач өңдүү жарым көчөттөрү дайыма түшөт. Улам кайталанган аз сандагы боёк түстөрү жана геометриялык көчөттөр килемге тактык, дааналык түзүлүштү берет. Мындай килемдерге негизинен өсүмдүк ыргактары, элдик чыгармачылыкка мүнөздүү болгон жылдызчалар, төрт бурчтуктар, ромб, сызыкчалар түшүрүлгөн. Кызыл-кара түстөгү боёктору жеткилең берилген кооз араби килемдер турак жайдын көркүн ачкан. Араби килеми түштүк аймактагы Чоң-Алай жана Баткен аймагындагы түксүз-килемдеринин мыкты үлгүсү болуп саналган жана башка аймактарда бул техника менен токулган килем кездешпейт. Араби килеминин көркөмдүүлүгү, жумшактыгы, көлөмдүү болсо дагы жеңилдиги, төшөп колдонууда ыңгайлуулугу менен өзгөчөлөнөт.

Араби килемин токуу үчүн да жерге жаткыра орнотулган дүкөн-куралында токулат. Анын эриши көрүнбөй астында калып, үстүнкү бети аркактар менен иштелет. Жиби жоонураак жана жумшак болуп, тыгыз, калың токулуп, колдонгондо бышык болот.

Араби килемдин ортосундагы негизги оюулар тепкичтенген табакчылардын араларына (майда көчөттөр) жайгашат. Четки бөлүгүнүн жазы тилкесине бир түрдүү майда көчөттөр жайгашат.

Араби килем токуу техникасы менен чакан, кичинекей көлөмдөгү килемдер жана килем буюмдары да токулган. Аларды паяндос үчүн же дагы башка бир салттуу иш-чараларга арнап токушкан.

Жыйынтыгында кыргыздардын токуучулук өнөрү байма-бай башка кошуна жашаган Чыгыш элдердин килем токуу техникаларынын таасирине кабылып тургандыгын белгилеп кетүүгө болот. Бирок аларды салттуу турмушка ылайыктап, кыргыздардын этномаданий баалуулуктарын катарын толукташкан. Андан тышкары араби техникасы менен токулган килемдер жана килем буюмдары кыргыздардын этникалык тарыхын жана маданиятын тарыхын изилдөөдө маанилуу булак катары каралат.

Адабияттар

1. Шанский, Н. М. Школьный этимологический словарь русского языка: происхождение слов. – М.: Дрофа, 2004. – 399 с.
2. Отчет С. М. Дудина о поездках в Среднюю Азию в 1900-1902 гг. S. M. Dudin's Report on Expeditions to Central Asia in 1900-1902 / подготовка текста, вступит. ст. и прим. Т. Г. Емельяненко. – М.: Фонд Марджани, 2021. – 600 с.
3. Мошкова, В. Г. Ковры народов Средней Азии конца XIX - начала XX веков: материалы экспедиций 1929-1945 гг. / Обработка доп. и подгот. к печати А. С. Морозовой; Ин-т искусствоведения им. Хамзы Хаким-заде Ниязи М-ва культуры УзССР. – Ташкент: Фан, 1970. – 254 с.
4. Фёлькерзам, А. Старинные ковры Средней Азии // Старые годы. – 1915. – 102 с.
5. Антипина, К. И. Особенности материальной культуры и прикладного искусства южных киргизов (По материалам, собранным в южной части Ошской области Киргизский ССР). – Фрунзе: Изд-во АН КиргССР, 1962. – 288 с.
6. Сатыбалдиева, Ч. Т. Орнаментальные узоры традиционных ворсовых ковров кыргызов конца XIX-го и нач.XX вв / Ч. Т. Сатыбалдиева // Вестник Ошского государственного университета. – 2021. – Т. 2, № 3. – С. 228-237. – DOI 10.52754/16947452_2021_2_3_228. – EDN XZGAER.
7. Сатыбалдиева, Ч. Т. Кыргыздардын салттуу килем токуу өнөрүнүн тарыхынан / Ч. Т. Сатыбалдиева // Вестник Ошского государственного университета. – 2022. – No. 4. – P. 118-123. – DOI 10.52754/16947452_2022_4_118. – EDN TZJOJR.
8. Сатыбалдиева, Ч. Т. К вопросу об исследованиях традиции ковроткачества кыргызов в досоветское время / Ч. Т. Сатыбалдиева, А. Имарали Кызы // Вестник Ошского государственного университета. История. – 2024. – № 2(5). – С. 84-90. – DOI 10.52754/1694867X_2024_2(5)_13. – EDN ENWEQK.

Автордун талаа материалдары

1. Амирова Саракан, 1947-ж. төрөлгөн. Каранай айылы, канды уруусунан, килем токуу өнөрүнүн чебери.

2. Айзада Жураева, 1940-ж. төрөлгөн. Сумбула айыл өкмөтү, Искра айылы, кесек уруусунан, килем токуу өнөрүнүн чебери.
3. Жапарова Чолпонай, 1952-ж. төрөлгөн. Бужум айылы, кыпчак уруусунан, боекчу-ыранчы (маркум).
4. Матисламова Махпирет, 1962-ж. төрөлгөн. Бужум айылы, найман уруусунан, килем токуу өнөрүнүн чебери.